

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Geographica X (2016)

ISSN 2084-5456

DOI 10.24917/20845456.10.7

Jerzy Wrona

Uniwersytet Ekonomiczny, Kraków, Polska

Symbole religijne na flagach i w herbach państw współczesnego świata

Streszczenie

Wygląd i podstawowa symbolika flag i herbów państwowych wchodzi w zakres zainteresowania także geografii, zwłaszcza geografii politycznej. Wiele flag i herbów swą kolorystyką i detalami graficznymi odnosi się do religii, gdyż – tak dawniej, jak i obecnie – wierzenia religijne mają duży wpływ na rozwój społeczeństw. Na flagach prawie 70 i w herbach około 80 państw współczesnego świata zostawiły swoje odbicie przede wszystkim wielkie religie światowe – chrześcijaństwo i islam. Symbole religijne na flagach i w herbach: nawiązują do tradycji religijnych danego narodu, symbolicznie informują o podstawowym składzie wyznaniowym mieszkańców, „określają” religię państwową, niekiedy nawołują do tolerancji religijnej. Napisy na flagach oraz dewizy herbowe odwołują się wprost do Boga lub do określonych wartości etyczno-religijnych.

Religious symbols on flags and national coats of arms of states of contemporary world

Abstract

The appearance and basic symbolism displayed on flags and national coats of arms of states is an important topic in geography, especially political geography. The colors and graphic details of many national flags and coats of arms refers to religion because – formerly and now – religious beliefs have a strong influence on the development of societies. Symbols of all the great world religions – Christianity and Islam are presented on almost 70 flags and 80 national coats of arms of countries of the modern world. Religious symbols placed on the flags and coats of arms: refer to the religious traditions of a nation, symbolically define the religious residents, “identify” state religion, may be the motto of religious tolerance. The inscriptions on the flags, and the motto of the national coat of arms refer directly to God or to specific ethical and religious values.

Słowa kluczowe: flaga; herb państwowy; kraj; religia; świat

Key words: coat of arms; country; flag; religion; world

Sugerowana cytacja / Suggested citation: Wrona, J. (2016). Symbole religijne na flagach i herbach państw współczesnego świata. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*.

Wprowadzenie

Flaga oraz herb, najważniejsze symbole państwowe, świadczą o zajmowanym przez każde państwo miejscu na politycznej mapie świata, w określonym – ukształtowanym przez środowisko geograficzne i historię – kręgu cywilizacyjnym. Wygląd i podstawowa symbolika flag i herbów państwowych wchodzi w zakres zainteresowania także geografii, zwłaszcza geografii politycznej. Barwy i elementy graficzne flag i herbów nawiązują zwykle do legendarnych i historycznych wydarzeń z dziejów kraju i jego narodu oraz do geografii – charakterystycznych cech środowiska przyrodniczego, ludności i gospodarki.

Wiele flag i herbów swą kolorystyką i detalami odnosi się do religii, gdyż – tak dawniej, jak i obecnie – wierzenia religijne mają duży wpływ na rozwój społeczeństw.

W opracowaniu – nie wnikając w szczegółowe detale weksylologiczne i heraldyczne – przeanalizowano występowanie elementów graficznych i kolorystycznych odnoszących się do religii na flagach i w herbach około dwustu suwerennych państw wszystkich kontynentów.

W pracy wykorzystano różnorodne – książkowe i artykułowe – źródła weksylologiczne i heraldyczne, ponadto opracowania typowo geograficzne, polityczne i historyczne. Najważniejsze podano w załączonej literaturze. Bardzo pomocny okazał się też Internet, m.in. strony krajowe i zagraniczne Wikipedii oraz FOTW – Flags of the World.

Symbole poszczególnych religii – chrześcijaństwo

Symbole chrześcijaństwa – krzyż i biały (srebrny) kolor widnieją na flagach i w herbach najstarszych państw europejskich – Wielkiej Brytanii, Grecji, Szwajcarii, krajów skandynawskich oraz innych krajów Europy i świata. Wśród symboli chrześcijańskich krzyżowi przynależą naczelnie miejsce.

Krzyż jako motyw ornamentalny i znak symboliczny znany był wielu kulturom od zamierzchłych czasów. Obecnie stanowi przede wszystkim symbol wiary chrześcijańskiej. Upowszechnienie się kultu krzyża nastąpiło po zniesieniu przez Konstantyna Wielkiego kary śmierci krzyżowej i odnalezieniu drzewa krzyża Chrystusowego w 320 r. Z uwagi, iż był narzędziem męki i śmierci Jezusa Chrystusa, krzyż ustanowiono godłem krucjat („wypraw krzyżowych”) podejmowanych przez europejskich rycerzy chrześcijańskich do Ziemi Świętej. Na tarczach rycerskich krzyże pojawiły się w połowie XII w. Od rycerstwa znak ten przeszedł do heraldyki, chorągwi, orderów i odznaczeń (Cirlot, 2000; Dudziński, 1997; *Encyklopedia katolicka*, 1993–1997; Znamierowski, Dudziński, 2008).

Flaga państwowa Wielkiej Brytanii (ryc. 1) powstała z połączenia flag narodowych Anglii, Szkocji i Irlandii. Kompozycję plastyczną tworzą, nałożone na siebie, trzy krzyże: krzyż św. Jerzego (czerwony na białym polu), krzyż św. Andrzeja (biały, poprzeczny na granatowym polu), krzyż św. Patryka (czerwony, poprzeczny na białym polu). Symbolizują one członków obecnego Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej.

W rozbudowanym kompozycyjnie herbie Wielkiej Brytanii umieszczono dewizę korony brytyjskiej *Dieu et mon droit* – „Bóg i moje prawo”. Była to proklama – rycerskie

zawołanie króla angielskiego Ryszarda Lwie Serce w bitwie z Francuzami pod Gisors w 1198 r.

Biały krzyż, tzw. grecki, na niebieskim tle w kantonie flagi Grecji symbolizuje greckie chrześcijaństwo ortodoksyjne – prawosławni stanowią 98% mieszkańców kraju. Krzyż na fladze jest też przeciwstawieniem tureckiego (islamskiego) półksiężyca. Podkreśla rolę chrześcijaństwa w formowaniu się nowoczesnego narodu greckiego. Herbem Grecji jest srebrny krzyż w błękitnym polu tarczy herbowej.

Nietypowa, kwadratowa flaga Szwajcarii posiada na czerwonym polu biały równoramienny krzyż. Taki sam krzyż jest godłem Konfederacji Szwajcarskiej (ryc. 2). W 1339 r., podczas bitwy pod Laupen ustalony wspólny znak rozpoznawczy – biały krzyż na odzieży żołnierzy kantonów, które tworzyły konfederację. Biały krzyż dodano też do czerwonego pola wojennych porporców.

Flagi państw skandynawskich, z krzyżem tzw. skandynawskim, o nieregularnych ramionach, inspirowała flaga duńska (ryc. 1). Pochodzi z czasów krucjat duńskich krzyżowców przeciwko pogańskim Estom (Estończykom). Według legendy, podczas bitwy pod Lyndanise (obecnie Tallin), 15 czerwca 1219 r. król duński Waldemar II zobaczył na ognistym niebie biały krzyż, który uznano za zapowiedź zwycięstwa nad przeciwnikiem. Według innej wersji legendy, w czasie tej bitwy z nieba spadła czerwona chorągiew z krzyżem. W rzeczywistości czerwona flaga z białym krzyżem była zapewne chorągwią średniowiecznych rycerzy udających się na wyprawy krzyżowe już w XII w. Dziś krzyż skandynawski na flagach Danii, Finlandii, Islandii, Norwegii i Szwecji, symbolizuje związki historyczne i podobieństwa geograficzne państw nordyckich (Smith, 1996).

W herbach wielu państw świata występuje korona z krzyżem. Taka sytuacja ma miejsce w herbach Danii, Norwegii i Szwecji. Korona zamknięta z krzyżem (czasem więcej niż jedna) występuje także w herbach m.in. Belgii, Holandii, Luksemburga, Monako, Hiszpanii, Bułgarii, Kanady.

Zrozumiałe jest, że znaki państwowe Watykanu (ryc. 2) w pełni nawiązują do charakteru tego państwa. Żółto-białe barwy flagi Stolicy Apostolskiej pochodzą od barw godła państwowego – kluczy św. Piotra. Nawiązują też do herbu Królestwa Jerozolimskiego istniejącego w dobie wypraw krzyżowych (1099–1187) – miało ono złoty krzyż na srebrnym polu. Pośrodku pasa białego na kwadratowej fladze Watykanu umieszczono, skrzyżowane ze sobą, klucze „od bram rajy i czyścica”. Klucze przypominają fragment Ewangelii św. Mateusza – słowa Chrystusa skierowane do apostoła Piotra: „I tobie dam klucze królestwa niebieskiego” (Mt 16,19). Nad kluczami św. Piotra znajduje się złoto-srebrna tiara – trójczłonowa korona papieaska. Uważa się, że jest ona symbolem potrójnej władzy: królewskiej, kapłańskiej, pasterskiej. Od 1963 r. tiara jest nieużywana.

Flaga Republiki Irlandzkiej ma trzy pionowe pasy w kolorach: zielonym, białym i pomarańczowym. Zieleń symbolizuje „Smaragdową (Zieloną) Wyspę”, jak nazywana jest często Irlandia oraz katolicką większość (84%) społeczeństwa. Kolor pomarańczowy, przypominający barwy rodowe Wilhelma III Orańskiego (od 1689 r. króla Anglii, Szkocji i Irlandii), oznacza protestantów (irlandzkich anglikanów). Biały pas, położony pośrodku obydwu poprzednich, symbolizuje pragnienie pokoju i zrozumienia między tymi grupami wyznaniowymi.

Kolorystyka flagi Malty wywodzi się z herbu Zakonu Joannitów, zwanych później Kawalerami Maltański, którzy rządził Maltą w latach 1530–1798. W lewym

górnym rogu flagi umieszczono Krzyż Jerzego, z wyobrażeniem postaci św. Jerzego na koniu. To najwyższe cywilne odznaczenie Zjednoczonego Królestwa przyznał Malcie w 1943 r. król angielski Jerzy VI za męstwo Maltańczyków podczas II wojny światowej.

Na zielono-czerwonej fladze Portugalii umieszczono mały herb państwowy. Na srebrnej tarczy widnieje 5 mniejszych błękitnych tarcz uformowanych na kształt krzyża. Przypominają one czasy rekonkwisty – walki chrześcijan o wyparcie Maurów z Półwyspu Pirenejskiego, szczególnie zaś zwycięstwo późniejszego pierwszego portugalskiego króla Alfonsa I Zdobywcy nad pięcioma księciami Maurów w bitwie pod Ourique w 1139 r. Pięć srebrnych kropek na każdej z tarcz najczęściej interpretuje się jako pięć ran Chrystusa, w imię którego bitwa była prowadzona, i – jak się uważa – za Jego przyczyną odniesiono zwycięstwo (Brożek, 1998).

Krzyż na koronie książęcej znajduje się na fladze i w herbie Liechtensteinu. Podobna sytuacja ma miejsce na fladze państwowej i w herbie San Marino. Na tarczy herbowej przedstawiono trzy wierzchołki masywu Monte Titano. Nazwa państwa wywodzi się od św. Maryna (Marinusa), założyciela w IV w. niewielkiej wspólnoty chrześcijańskiej na Górze Tytana, który ukrył się tu przed prześladowaniami cesarza Dioklecjana.

Mimo że od 1993 r. Księstwo Andory jest suwerennym państwem, to z uwagi na tradycję zachowano dotychczasową nazwę i tytularne zwierzchnictwo prezydenta Francji i biskupa z Seo de Urgel. Stąd też w herbie Andory, znajdującym się na fladze państwowej, pozostały symbole władzy biskupiej – mitra i pastorał. Trzymaczami tarczy herbowej Monako są dwaj franciszkańscy mnisi z mieczami, co jest przypomnieniem zdobycia Monako w 1297 r. przez Franciszka Przebiegłego, przebranego za mnicha. Wydarzenie to uznano za początek panowania dynastii Grimaldich w Monako. Dewiza herbową *Deo Juvante* oznacza „Z pomocą boską”.

Orzeł z krzyżem w dziobie jest godłem Rumunii. Wspólna przeszłość historyczna jest powodem, że współczesny herb Republiki Mołdawii jest podobny do rumuńskiego. Wizerunek orła przyniosły do Dacji legiony rzymskie. Uważa się tu, że krzyż w dziobie orła to oznaka przyjęcia chrześcijaństwa i uniwersalnych wartości moralnych tej religii (prawosławni stanowią 85% ludności Rumunii i ok. 80% Mołdawii).

Dwuramienny srebrny krzyż – uważany często za symbol „apostołów Słowian” – świętych Cyryla i Metodego, jako godło Republiki Słowacji widnieje na fladze naszego południowego sąsiada. Srebrny krzyż Słowacji pochodzi z herbu średniowiecznych Węgier. Taki sam podwójny krzyż znajduje się w lewym (heraldycznie) polu tarczy herbu Węgier (ryc. 2). Tarczę herbową wieńczy korona króla Stefana I Świętego – twórcy państwowości węgierskiej, który po przyjęciu chrztu koronował się w 1001 r. na króla Madziarów. Na koronie Świętego Stefana znajduje się charakterystyczny przekrzywiony złoty krzyżyk, co – według tradycji – jest efektem jej uszkodzenia podczas kradzieży w XV w.

Herb Serbii (umieszczony na fladze) z dwugłowym orłem wieńczy korona z krzyżem. Tarcza herbową zawiera tzw. krzyż serbski (równoramienny z czterema krzesciwami w każdym rogu, przypominającymi w cyrylicy literę „С”). Podobnie herb Czarnogóry widnieje na fladze tego państwa. Dwugłowy orzeł trzyma w szponach berło i jabłko zakończone krzyżami, a głowy orła wieńczy korona z krzyżem. Na piersi orła jest tarcza z lwem, który reprezentuje władzę biskupią i jest biblijnym symbolem Chrystusa Zwycięzcy.

Godłem Litwy jest Pogoń. Galopujący na koniu rycerz trzyma tarczę z podwójnym złotym krzyżem, znakiem rodowym Władysława Jagiełły. Godłem Rosji jest dwugłowy orzeł, który w szponach dzierży berło i carskie jabłko z krzyżem. Na piersi złotego orła widnieje mała tarcza z wizerunkiem św. Jerzego – patrona Rusi Moskiewskiej.

Nowa, z 2004 r., flaga Gruzji (ryc. 1) nosi nazwę „flagi 5 krzyży”. W centrum białego pola flagi umieszczono czerwony krzyż św. Jerzego – patrona Gruzji i 4 małe krzyże greckie po bokach. Liczba krzyży symbolizuje 5 ran Chrystusa. Według innych interpretacji pięć krzyży to Chrystus i czterech ewangelistów. W herbie Gruzji (ryc. 2) umieszczono obraz św. Jerzego w walce ze smokiem (Hubka, 2016).

Czerwony pas na fladze Armenii symbolizuje krew ormiańskich bohaterów przelaną w obronie wolności i chrześcijaństwa. Pośrodku tarczy herbu armeńskiego znajduje się mała tarcza (tzw. sercowa) z rysunkiem Araratu – odwiecznego symbolu Armenii i niemego świadka liczącej trzy tysiące lat historii Ormian. Na wierzchołku Araratu, symbolicznie okolonego wodami potopu, widać arkę Noego.

Z krajów Afryki odniesienie do religii zawierają dewizy herbów Ugandy (ryc. 2) i Nigerii. W herbie Ugandy dewiza brzmi *For God and My Country* – „Dla Boga i Mego Kraju”. Napis na złotej wstędze herbu Nigerii to: *Unity and Faith, Peace and Progress* – „Jedność i Wiara, Pokój i Postęp”.

Trójbarwny, żółto-czarno-biały krzyż pośrodku flagi Dominiki oznacza chrześcijaństwo. Trzy kolory krzyża przedstawionego na fladze symbolizują m.in. Tróję Świętą. Tarczę herbową dzieli na cztery pola złoto-błękitny krzyż, będący symbolem chrześcijańskiej wiary narodu. Umieszczone w herbie motto państwa brzmi *Après Bondie C'est La Ter* – „Po Bogu kochamy ziemię”.

Na fladze Dominikany biały krzyż symbolizuje katolicyzm, wyznawany przez prawie 70% mieszkańców kraju. W środku krzyża znajduje się herb państwowy. W centralnej części tarczy herbowej umieszczono Biblię otwartą na stronie z Ewangelią św. Jana. Nad Pismem Świętym jest złoty krzyż symbolizujący wyzwolenie z niewoli kolonialnej. Do religii nawiązuje również motto narodowe: *Dios, Patria, Libertad* – „Bóg, Ojczyzna, Wolność”. Podobne motto: *Dios, Union, Libertad* – „Bóg, Jedność, Wolność” znajduje się też w herbie Salwadoru, umieszczonym także na fladze państwowej tego latynoskiego kraju.

Głównym elementem tarczy herbu Wysp Bahama jest flagowy statek Krzysztofa Kolumba „Santa Maria”. Dewiza Grenady, umieszczona na wstędze w dolnej części herbu, brzmi: *Ever Conscious of God we aspire, build and advance as one people* – „Zawsze dążymy do poznania Boga, budowy i postępu jako jeden naród”. Z kolei w klejnocie herbu Barbadosu wyciągnięta ręka krajowca trzyma dwie łydgi trzciny cukrowej złożone na kształt krzyża św. Andrzeja. Motyw trzciny cukrowej podkreśla rolę, jaką w gospodarce kraju, zwłaszcza dawniej, odgrywał eksport cukru i rumu. Na srebrnej tarczy herbu Jamajki znajduje się czerwony krzyż św. Jerzego.

Gwiazdozbiór Krzyża Południa zdobi herb Brazylii, a dewiza herbu Surinamu *Justitia, Pietas, Fides* oznacza „Sprawiedliwość, Pobożność, Wierność”.

Z państw Australii i Oceanii gwiazdny Krzyż Południa, jako symbol półkuli południowej, znajduje się na flagach Australii (ryc. 1), Nowej Zelandii, Samoa oraz Paupui-Nowej Gwinei. Flaga brytyjska, z krzyżami świętych Jerzego, Andrzeja i Patryka, znalazła miejsce na flagach Australii, Nowej Zelandii, Fidzi i Tuvalu.

Chrześcijan (a są to głównie protestanci) reprezentują też cztery najdłuższe promienie białej gwiazdy – ułożone na kształt krzyża, na fladze Wysp Marshalla.

Czerwony równoramienny krzyż znalazł miejsce w kantonie flagi państwowej Tonga. Krzyż, którego kolor symbolizuje krew Chrystusa, ma uświadamiać mieszkańcom, że czuwa nad nimi Bóg i przypominać, jak wiele zawdzięczają oni poświęceniu Chrystusa. Centralne miejsce herbu Tonga zajmuje biała gwiazda z czerwonym krzyżem pośrodku. Korony królewskie z krzyżem są symbolem państwa monarchistycznego. Biały gołąb, trzymający w dziobie gałązkę oliwną, symbolizuje pokój, jedność i chrześcijaństwo. Dewiza herbu *Ko e' Otua mo Tonga ko hoku Tofi'a* znaczy „Bóg i Tonga są moim dziedzictwem” (Brożek, 1998).

Na tarczy herbowej Związku Australijskiego umieszczono czerwony krzyż św. Jerzego – symbol Nowej Południowej Walii, następnie – Krzyż Południa reprezentujący stan Wiktoria, w polu trzecim – błękitny krzyż maltański oznaczający Queensland.

W herbie Nowej Zelandii widnieją gwiazdy Krzyża Południa. Ponad tarczą herbową znajduje się korona św. Edwarda (z krzyżami) symbolizująca monarchię brytyjską.

Herb Nauru dopełnia dewiza *God's Will First* – „Najpierw wola Boża”. Motto herbu Vanuatu (ryc. 2) brzmi *Long God yumi stanap* – „Zdążamy do Boga”. W herbie Samoa znajduje się Krzyż Południa (wskazujący na położenie kraju) oraz czerwony krzyż (oznaczający chrześcijaństwo). Dewiza herbowa brzmi *Fa'avae i le Atua Samoa* – „Boże, bądź fundamentem Samoa”. Motto państwowe Tuvalu to: *Tuvalu mo te Atua* – „Tuvalu dla Boga”. Tarczę herbu Fidżi (znajdującą się też na fladze kraju) dzieli krzyż św. Jerzego, symbolizujący związki z Wielką Brytanią. Motto herbu brzmi: *Reve vaka na kalou ka doka na Tui* – „Bojaźń Boga i honor króla” (Brożek, 1998).



Ryc. 1. Przykładowe flagi z symboliką religijną: Arabia Saudyjska, Australia, Dania, Gruzja, Indie, Irak, Kambodża, Pakistan, Sri Lanka, Tunezja, Urugwaj, Wielka Brytania

Źródło: <https://pl.wikipedia.org>

<http://www.crwflags.com/FOTW/FLAGS/>



Ryc. 2. Przykładowe herby państwowe z symboliką religijną: Gruzja, Izrael, Laos, Mauretania, Szwajcaria, Uganda, Vanuatu, Watykan, Węgry

Źródło: <https://pl.wikipedia.org/>

<http://www.crwflags.com/FOTW/FLAGS>

Symbole poszczególnych religii – islam

Głównymi symbolami islamu są zieleń i półksiężyc. W różnych kompozycjach widać je na flagach i w herbach wielu państw muzułmańskich. Kolor zielony był ulubionym przez proroka Mahometa. Spośród używanych przez niego trzech chorągwi: czarnej – wojennej, białej – pokojowej i zielonej, ta ostatnia była najważniejszą, nazywano ją „chorągwią proroka”. Poza tym, dla ludów żyjących na gorących i suchych pustyniach oraz półpustyniach Półwyspu Arabskiego, o dominacji brunatnożółtego, jałowego krajobrazu, woda, deszcz i zieleń są czymś wyjątkowym. Stąd też kolor zielony, przypominający roślinność, jest darzony tu szczególnym szacunkiem (Barker, 2006; Wrona, 2002).

W pełni „religijną” jest flaga Arabii Saudyjskiej (ryc. 1). Na zielonym polu flagi umieszczono szahadę – główne credo islamu: *La ilaha illa – Llah wa Muhammad rasul – Llah* – „Nie ma Boga nad Allaha, a Mahomet jest jego prorokiem”. Szahada jest wyznaniem wiary dla muzułmanów, stanowi część składową każdej modlitwy. Pod inskrypcją znajduje się miecz, który ma służyć do obrony wiary. Flaga Arabii Saudyjskiej jest jedyną, której nie opuszcza się do połowu masztu na znak żałoby (Smith W., 2001).

Szahada znajduje się też w herbie Afganistanu umieszczonym na fladze tego państwa. Aktualna wersja flagi Afganistanu z 2004 r. posiada trzy pionowe pasy: czarny, czerwony, zielony. Herb składa się ze stylizowanego rysunku meczetu, w którym wyróżniono m.in. takie detale architektoniczne, jak mihrab i minbar. Ponadto w herbie widnieje napis *Allahu Akbar* – „Allah jest wielki”.

Formuła „Allah jest wielki” znajduje się także na fladze (ryc. 1) i w herbie Iraku oraz – powtórzona 22 razy – na fladze Iranu. Emblem państwowy Iranu, umieszczony też na fladze państwowej, przedstawia cztery stylizowane sierpy księżycy otaczające ostrze miecza. Sierpy księżycy symbolizują fazy księżycy rosnącego tak samo jak wzrasta islam. Półksiężycy ułożone są na kształt arabskiego słowa „Allah”. Pięć części emblematu herbowego oznacza 5 zasad – obowiązków wyznawców islamu: wyznanie wiary (*szahada*), pięciokrotną modlitwę w ciągu dnia (*salat*), jałmużnę (*zakaat*), post (*saum*) i pielgrzymkę do Mekki (*hadżdż*).

Styk pół pionowych – białego i czerwonego na fladze Bahrajnu tworzy linię zygzakowatą. Utworzonych w ten sposób pięć białych trójkątów także symbolizuje pięć filarów islamu.

Na fladze jordańskiej, w tradycyjnych kolorach panarabskich (czarny, czerwony, biały, zielony) umieszczono białą, siedmioramienną gwiazdę. Symbolizuje ona siedem pierwszych wersetów *al-Fatiha* – sury otwierającej Koran. Jest to najczęściej odmawiana modlitwa muzułmańska. W centrum herbu Jordanii znajduje się orzeł wsparty na niebieskiej kuli globu ziemskiego, co ma sugerować rozprzestrzenianie się islamu.

Pas zielony na obecnej fladze Omanu przypomina islam i góry Al-Dżabal al-Achdar (Zielone Góry), tradycyjnie związane z powracającymi z Mekki pielgrzymami (Znamierowski, 1999). Do islamu nawiązuje też kolor zielonych gwiazd na fladze Syrii, zielonego pasa na fladze Kuwejtu i Libii, zielonego trójkąta na fladze Sudanu.

Na czerwonym polu flagi Maroka umieszczono zieloną gwiazdę, tzw. pieczęć (gwiazdę) Salomona. Pieczęć Salomona m.in. symbolizuje „klucz do Królestwa Niebieskiego”, natchnienie i doskonałość (daje się narysować bez odrywania ręki). Jest także amuletem odpędzającym złe duchy. Pięć ramion gwiazdy nawiązuje do pięciu filarów wiary muzułmańskiej. Zielony pentagram znajduje się też w herbie tego państwa. Dewizą herbową jest werset z 47 sury Koranu – „Jeśli chwalicie Boga, Bóg da wam zwycięstwo”.

Tradycyjnym godłem krajów islamu jest półksiężyc wraz z gwiazdą. Pojawienie się tego symbolu tłumaczą różne legendy. Początkowo był symbolem świeckim, jednym z godła Imperium Osmańskiego. Emblematem większości krajów arabskich stał się od okresu wypraw krzyżowych. Rogi półksiężycy są różnej długości. Niektóre narody wierzą, że im są one dłuższe, tym więcej przynoszą szczęścia.

Księżyc jako miesięczna rachuba czasu ma w bliskowschodniej tradycji i folklorze większe znaczenie niż Słońce. Wiąże się z różnymi rytmami życia ludzkiego i przyrody. Powszechne dawniej wędrówki koczowniczych Beduinów zazwyczaj odbywały się nie podczas gorącego dnia, ale w czasie chłodniejszej nocy, zwykle przy księżycu. I przez to również łatwiej jest zrozumieć, dlaczego pasterskie ludy Półwyspu Arabskiego wzięły na swe sztandary półksiężyc, a nie słońce.

Półksiężyc i pięcioramienna gwiazda widnieją przede wszystkim na flagach oraz w herbach Turcji, Tunezji, Algierii, Mauretanii i kilku innych krajach muzułmańskich Azji i Afryki. Półksiężyc znajdował się już w XVI w. na fladze imperium osmańskiego, którego sercem była Turcja. Głównym elementem współczesnej flagi tureckiej są biały półksiężyc i gwiazda umieszczone na czerwonym tle. Do 1936 r. gwiazda w herbie i na fladze tureckiej znajdowała się między rogami półksiężycy, w jego wnętrzu (co jest niezgodne z realiami astronomicznymi). „Opuszczenie” przez gwiazdę pola wyznaczonego rogami półksiężycy interpretowane zwykle jest

jako symbol otworzenia się – w czasie modernizacji kraju przez Atatürka – na wpływy kultury europejskiej.

Na fladze Tunezji (ryc. 1) półksiężyc z gwiazdą są koloru czerwonego na białym tle. Z kolei półksiężyc i gwiazda na fladze Islamskiej Republiki Mauretanii oraz w herbie tego państwa (ryc. 2) są w kolorze żółtym, co – obok symboliki religijnej – interpretuje się jako barwę piasków pustynnych (Hesmer, 1992). Muzułmanów reprezentuje żółty półksiężyc i gwiazda w kantonie flagi Federacji Maleszji. Ta podstawowa symbolika islamska widnieje też na fladze i w herbie Malediwów.

Między rogami półksiężyca na fladze Komorów znalazły się cztery gwiazdy. Półksiężyc nawiązuje do islamu jako religii państwowej, a cztery gwiazdy symbolizują cztery wyspy archipelagu Komorów (włącznie z Majottą, będącą formalnie departamentem zamorskim Francji).

Białe półksiężyc i pięcioramienna gwiazda na ciemnozielonym polu są zasadniczym motywem flagi Pakistanu (ryc. 1). Białe pasy przy drzewcu tejsze flagi symbolizuje tolerancję wobec innych wyznań – hinduistów, buddystów, chrześcijan. Natomiast w herbie Pakistanu półksiężyc z gwiazdą są koloru zielonego.

Czerwony półksiężyc, jako symbol islamu, znajduje się w herbie Brunei, umieszczonym na fladze tego sułtanatu, gdzie mahometanie stanowią 2/3 mieszkańców. Inskrypcja na półksiężycu brzmi: „Zawsze służ zgodnie z wolą Boga”. Należy zauważyć, że sąsiedni Singapur też posiada flagę z półksiężycem i gwiazdami. Nie symbolizują one jednak islamu, choć muzułmanie stanowią 1/6 społeczeństwa (Znamierowski, 2002).

Na flagach oraz w herbach b. ZSRR i jego republik związkowych dominowały elementy ideologiczne, brak było nawiązań do religii. Natomiast w znakach państwowych republik powstałych z rozpadu Związku Radzieckiego symbolika religijna jest dość widoczna, szczególnie w krajach islamskich. Zielony kolor i półksiężyc symbolizują islam na współczesnych flagach Azerbejdżanu, Uzbekistanu, Turkmenistanu i Tadżykistanu. Symbole islamu znajdują się też w herbach trzech pierwszych wymienionych państw. Ponadto korona i gwiazdy na fladze i w herbie Tadżykistanu symbolizują główne żywioły staroirańskiego zoroastryzmu, gdyż muzułmańscy Tadżykowie uważają się za potomków dawnych Irańczyków (Revnivcev, 1994).

Zielony pas i gwiazda na fladze Senegalu są symbolem bujnej przyrody, a także islamu. Do religii nawiązuje też dewiza herbowa *Un Peuple – un But – une Foi* – „Jeden Naród, jeden Cel, jedna Wiara”. Dewiza o tej samej treści umieszczona została także w herbie Mali. W herbie tym zwraca uwagę stylizowany rysunek Wielkiego Meczetu w Dżennie. Jest to największy gliniany obiekt sakralny i największy wolno stojący budynek z cegły suszonej na słońcu. Meczet zalicza się do najbardziej znanych budowli w Afryce, w 1988 r. został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Symbole poszczególnych religii – hinduizm

Pas pomarańczowy (szafranowa żółć) na fladze Indii (ryc. 1) symbolizuje hinduistów (stanowiących 80% mieszkańców kraju), zielony – muzułmanów (14%), biały – pokój i prawdę. Pośrodku pasa białego umieszczono niebieski okrąg *Dharma Chakra* – „koło życia”, pierwotnie emblemat buddyjski, symbolizujący wieczny cykl wcieleń. Widniał on na kapitelu kolumny pałacu cesarza Asioki w Sarnath

(III w. p.n.e). Barwa koła jest barwą nieba i morza, a 24 dzwona koła przedstawiają 24 godziny doby, niekończący się bieg życia i postęp. Emblemat ten jest ważnym symbolem indyjskiej kultury, filozofii i religii. Dla współczesnych – mocno zróżnicowanych etnicznie i religijnie – Indii *chakra* jest uniwersalnym znakiem ponadnarodowym (Dudziński, 1997). Symbol ten – wraz z rzeźbami lwów – widnieje też w godle Indii. Lew był już w starożytności symbolem władzy królewskiej, a w buddyzmie oznacza Buddę (Jackowski, 1991).

Choć Kambodża (ryc. 1) kilkakrotnie zmieniała swą flagę państwową, to jednak prawie za każdym razem umieszczano na niej rysunek świątyni Angkor Wat (XII w.), do dziś uważanej za arcydzieło architektury światowej. Na aktualnej granatowo-czerwono-granatowej fladze widnieje biała stylizowana sylwetka tego narodowego symbolu Kambodży i dawnej świetności kultury Khmerów. Angkor Wat („wielka świątynia”) poświęcono bogu Wisznu. Choć dziś Kambodżanie wyznają buddyzm (97% ludności), to jednak hinduistyczna świątynia Angkor Wat pozostaje ich duchowym punktem odniesienia i przedmiotem dumy narodowej.

Dwa trójkąty charakterystycznej flagi nepalskiej symbolizują – poza wierzchołkami Himalajów – również dwie główne religie kraju, hinduizm i buddyzm (Znamierowski, 1999). Motto herbu Nepalu brzmi: „Matka oraz Ojczyzna są ważniejsze od królestwa niebieskiego”.

Symbole poszczególnych religii – buddyzm

Symbolami buddyzmu spotykanymi na flagach państw, których ludność wyznaje tę religię, są smoki, słonie, lwy i kolor pomarańczowy (Ivanov, 1971).

Głównym elementem flagi Sri Lanki (ryc. 1) jest złoty lew dzierżący w łapie miecz. Lew jest dawnym symbolem Cejlonu („Wyspy lwa”) i wierzących w Buddę Syngalezów, którzy dziś stanowią 70% mieszkańców kraju. W rogach kasztanowobrązowego pola z wizerunkiem lwa umieszczono cztery stylizowane liście pochodzące z *bo* – „świętego” drzewa hinduistów i buddystów. Cztery liście symbolizują cztery cnoty buddyzmu: miłość, współczucie, litość i spokój. Hindusi wierzą, że pod koroną tego drzewa – o botanicznej nazwie figa pagodowa (*Ficus religiosa*) – urodził się bóg Wisznu, a wyznawcy buddyzmu, że właśnie pod nim rozmyślał Gautanama Budda, zanim doznał oświecenia. Z lewej strony flagi są dwa pionowe pasy: zielony i pomarańczowy, reprezentujące mniejszości religijno-etniczne. Kolor zielony symbolizuje muzułmańskich Maurów (8%), pomarańczowy – Tamilów wyznających głównie hinduizm (7%). W herbie Sri Lanki znajduje się lew i buddyjskie „koło prawa” *Dharma Chakra*.

W herbie Laosu (ryc. 2) wyobrażono sylwetkę buddyjskiej (pierwotnie hinduistycznej) świątyni Pha That Luang („Wielka Święta Stupa”), położonej w stolicy kraju Wientian (Vientiane). Pokryty złotem, największy w Laosie obiekt sakralny, symbolizuje jedność wszystkich etnicznych plemion i warstw społecznych.

Pole flagi Bhutanu podzielone jest ukośnie na dwa trójkąty, co oznacza duchowe i doczesne władze tego królestwa. Trójkąt pomarańczowo-czerwony symbolizuje duchową moc lamów i buddyzmu (lamaizmu), głównej religii kraju. Pośrodku flagi umieszczono białego (symbol czystości i uczciwości) bezskrzydłego smoka. Przypomina on, że w tybetańskim dialekcie Bhutan nazywany jest *Druk Yul*, co oznacza

„Kraj Smoka” (in. „Ziemia Grzmiącego Smoka”). Smok trzyma w łapach „perły bogactwa i doskonałości” (Cooper, 1998). Pełen odniesień do symboliki buddyzmu lamajskiego i hinduizmu jest też herb Bhutanu. Kwiat lotosu, świętej rośliny w hinduizmie i buddyzmie, oznacza moralność.

Pas biały na trójbarwnej fladze Królestwa Tajlandii interpretowany jest jako symbol buddyzmu (wyznawanego przez ponad 90% mieszkańców) i „czystości narodu” (Mucha, Valašek, 1987).

Godłem Tajlandii jest mityczny ptak Garuda, jedno z bóstw hinduizmu i buddyzmu, wierzchowiec boga Wisznu. Przedstawiany jest jako pół-orzeł i pół-człowiek. Garuda zalicza się do najstarszych niebiańskich ptaków, tak dużych, że mógł swym cielskiem zasłonić słońce. Mitologia indyjska opisuje go jako stwora szlachetnego, przychylnego ludziom.

Garuda jest też głównym elementem wielotematycznego herbu Indonezji. Jego sylwetka i kolorystyka są tu inne w porównaniu do herbu Tajlandii. Żłota gwiazda pośrodku tarczy oznacza wiarę w jednego Boga, jedną z pięciu naczelnych zasad, na których opiera się filozofia państwa.

Symbole poszczególnych religii – judaizm

Charakterystyczne symbole judaizmu, najstarszej z istniejących dziś religii, zawiera flaga Izraela. Ciemnoniebieskie i białe pasy flagi zapożyczone są z tałesu – tradycyjnego szala modlitewnego Żydów, a Gwiazda Dawida jest oficjalnym symbolem tego narodu od XVIII w. Hitlerowcy uczynili z Gwiazdy Dawida znak hańby i pogardy mający wyróżniać Żydów wśród innych narodowości. Od tego czasu stała się ona – uświęconym przez męczeństwo i cierpienie – symbolem tożsamości religijnej oraz narodowej Żydów (Tyloch, 1974; Encyclopaedia Judaica, vol. 11, 1978).

Godłem Izraela (ryc. 2) jest menora – siedmioramienny świecznik. W herbie menorę otacza wieniec gałązek oliwnych, symbolu pokoju z czasów biblijnych. Żłota menora, znak boskiej mądrości, płonęła w Świątyni Jerozolimskiej dzień i noc. Ramiona menory symbolizują 7 dni tygodnia, jak też słońce, księżyc i pięć głównych planet (Gibson, 2010).

Inne religie i wierzenia tradycyjne

Bardzo bogata w symbolikę jest flaga Korei Południowej. Pośrodku białego pola flagi umieszczono czerwono-niebieskie koło *taeguk*. Jego wyobrażenie znalazło się też w herbie państwa. Piktogram ten, zawierający credo buddyjskiej filozofii, wywodzi się z fundamentalnych zasad jin-jang (yin-yang) filozofii chińskiej, zwłaszcza taoistycznej i konfucjańskiej. *Taeguk* (w jęz. mandaryńskim – *taijitu*) symbolizuje absolutność, wszechświat, kosmos. Jego części – czerwona (jang) i niebieska (jin) oznaczają odwieczne, przenikające się i stanowiące nierozzerwalną jedność, kategorie filozoficzne: pozytyw i negatyw, ducha i materię, dobro i zło, dzień i noc, pierwiastek męski i żeński, życie i śmierć. Otaczające *taeguk* cztery trygramy (*kwae*), składające się z potrójnych całych lub przerywanych czarnych kresek, są znakami kultowymi przestrzeni i czasu (Il-su, 1973).

Najbardziej charakterystycznym elementem flagi i herbu Mongolii jest złoty ideogram *sojombo* symbolizujący różne aspekty lamajskiej religii. Jest on także tradycyjnym, narodowym znakiem wolności, niepodległości i pomyślności (Rinczen, 1955). Poszczególne części tego znaku mają odrębne symboliczne – i nie zawsze jednoznacznie interpretowane – znaczenie. Uważa się, że *sojombo* dla Mongołów w heraldycznym i religijnym sensie ma takie samo znaczenie jak krzyż dla chrześcijan i półksiężyc dla muzułmanów.

Na fladze i w herbie Kazachstanu błękit symbolizuje ludy mongolsko-tureckie oraz niebo, co nawiązuje do dawnej religii koczowników. Nomadzi Azji Środkowej wierzyli w Tengri. Bóstwo to nie miało świątyń, jego domem był wszechświat. Złote słońce na fladze oznacza kosmos, a umieszczony pod nim złoty orzeł symbolizuje świat marzeń oraz tzw. wyższy świat, czyli świat Boga.

Centralną część herbu Meksyku zajmuje orzeł siedzący na opuncji i pożerający grzechotnika. Herb nawiązuje do legendy indiańskiej mówiącej o Aztekach, którzy szukali – za radą swych kapłanów, wypełniających wolę boga słońca i wojny Huitzilopochtli – orła z wężem w dziobie. Taki widok znaleźli na wysepce pośrodku jeziora Texcoco. Postanowili się tu zatrzymać, założyli w 1325 r. swoją stolicę Tenochtitlan, nazwaną później Meksykiem. Herb umieszczony jest na białym, środkowym pasie flagi Meksyku.

W przypadku flag oraz herbów Argentyny i Urugwaju (ryc. 1) złote słońce z tarczą o ludzkiej twarzy ma rysy Inti – dawnego boga Inków. Słońce nazywane jest „słońcem majowym” (*El Sol de Mayo*) i jest symbolem rewolucji, która doprowadziła do zwycięstwa nad Hiszpanami.

Na fladze Japonii czerwony krąg odnosi się do tradycyjnej nazwy państwa *Nippon* – Kraj Wschodzącego Słońca oraz do Amaterasu – bogini słońca, głównego bóstwa shintoizmu.

Podsumowanie

Na flagach prawie 70 i w herbach około 80 państw współczesnego świata zostawiły swoje odbicie przede wszystkim wielkie religie światowe – chrześcijaństwo i islam, w mniejszym stopniu – hinduizm i buddyzm. Elementy religijne związane z chrześcijaństwem znaleźć można na flagach i w herbach ponad 50 krajów, natomiast zielony kolor, półksiężyc i inne elementy nawiązujące do islamu występują w oficjalnych znakach państwowych ponad dwudziestu krajów azjatyckich i afrykańskich.

Elementy odnoszące się do różnych religii uwidoczniiono na flagach i w herbach państw wszystkich kontynentów. Zazwyczaj symbolikę religijną zawiera zarówno flaga, jak i herb danego państwa, tylko w kilku przypadkach jest inaczej. Łącznie na flagach i w herbach ponad 80 państw (40% ogółu w pełni suwerennych państw świata) barwy i elementy graficzne odnoszą się do religii.

Symbole religijne na flagach i w herbach nawiązują do tradycji religijnych danego narodu, informują o podstawowym składzie wyznaniowym mieszkańców, „określają” religię państwową, niekiedy nawołują do tolerancji religijnej. Napisy na flagach oraz dewizy herbowe odwołują się zazwyczaj wprost do Boga lub do określonych wartości etyczno-religijnych.

Poruszona w artykule tematyka wykorzystana może być w geograficznej praktyce pedagogicznej, m.in. przy omawianiu religijnego zróżnicowania ludności świata oraz problematyki tolerancji religijno-etnicznej.

Literatura/References

- Barker, B.J. (2006). *Przewodnik po flagach świata*. Warszawa: Bauer-Weltbild Media.
- Brožek, A. (1998). *Lexikon vlajek a znaku zemi světa*. Praha: Kartografie.
- Cirlot, J.E. (2000). *Słownik symboli*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Dudziński, P. (1997). *Alfabet heraldyczny*. Warszawa: Wydawnictwo Diogenes.
- Cooper, J.C. (1998). *Zwierzęta symboliczne i mityczne*. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS.
- Encyclopaedia Judaica*, vol. 6, 11. (1978). Jerusalem: Encyclopaedia Judaica.
- Encyklopedia katolicka*, t. 1–7, (1993–1997). Lublin: KUL.
- Gibson, C., (2010). *Jak czytać symbole? Język symboli w różnych kulturach*. Warszawa: Wydawnictwo Arkady.
- Hesmer, K.H. (1992). *Flaggen und Wappen der Welt*. Gütersloh: Bertelsmann Lexikon Verlag.
- Hubka, J. (2016). Vlajky a znaky Gruzie. *Vexilolog*, nr 61–62.
- Il-su, K. (1973). T'aeguk. The history of the Korean National Flag. *The Flag Bulletin*, 3.
- Ivanov, K.A. (1971). *Flagi gosudarstv mira*. Moskva: Izdat. Transport.
- Jackowski, A., (1991). Zarys geografii pielgrzymek. *Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geograficzne*, 85.
- Mucha, L., Valášek, S. (1987). *Vlajky a znaky zemi světa*. Praha: GKP.
- Revnivcev, M.V. (1994). Nove znaky. Tadžikistan. *Vexilologie*, 92, 1796.
- Rincen. (1955). Sojombo – emblemat wolności i niepodległości narodu mongolskiego. *Przeгляд orientalistyczny*, 3.
- Smith, N. (1996). *Flagi świata*. Warszawa: Oficyna Panda.
- Smith, W. (2001). *Flag Lore of All Nations*. Brookfield: The Millbrook Press.
- Tyloch, W. (1974). Zwyczaje, obrzędy i symbole religijne Bliskiego Wschodu i judaizmu. W: *Zwyczaje, obrzędy i symbole religijne*. Warszawa: Iskry.
- Wrona, J. (2002). *Analiza elementów geograficznych i ich symboliki na flagach oraz w herbach państw współczesnego świata*. Kraków: Wydawnictwo AE.
- Znamierowski, A. (1999). *The World Encyclopedia of Flags. The definitive guide to international flags, banners, standards and ensigns*. London: Lorenz Book.
- Znamierowski, A. (2002). *Flagi świata. Ilustrowany przewodnik*. Warszawa: Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media.
- Znamierowski, A., Dudziński, P. (2008). *Wielka księga heraldyki*. Warszawa: Świat Książki.

Publikacje internetowe

- Czech Vexillological Pages. (2016, 2 czerwca). Pozyskano z: <http://www.vexilologie.cz/index2.php?a=000&n=0>
- Hubka J., Vexilologicke album. (2016, 1 lipca). Pozyskano z: <http://www.vexilologie.cz/vexialbu/>
- Flags of the World. (2016, 15 maj). Pozyskano z: http://www.crwflags.com/fotw/flags/Religion_in_national_symbols. (2016, 20 maj). Pozyskano z: https://en.wikipedia.org/wiki/World_Flag_Database. (2016, 1 maj). Pozyskano z: <http://flags.mmcorp.com.asp>

Notka biograficzna o autorze: absolwent kierunku geografia na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Do jego głównych zainteresowań badawczych należą: geografia społeczno-ekonomiczna, geografia polityczna, weksylologia.

Biographical note of author: graduated from geography at the Jagiellonian University in Cracow. His main research interests focus on: socio-economic geography, political geography, vexillology.

Jerzy Wrona, dr
Uniwersytet Ekonomiczny
ul. Rakowicka 27
31-510 Kraków
wronaj@uek.krakow.pl